

tua abian jarriz eta urtearen bukaera bitartea, ingelesetik literatura itzultzen dutenentzat mintegia antolatuz, besteak beste.

Bukatzeko esan genezake, urtero bezala, Donostiako Zinemaldian euskararen presentzia hutsaren hurrengoa izan dela eta hor bai egon badagoela itzultzaileentzako merkatua, baina *hortus conclusus* izaten jarraituko duena arduradunek borondate gehiago agertzen ez duten bitartean. Ea datorren urtean aurreranzko urrats bat bederen ematen dugun.

XABIER MENDIGUREN ELIZEGI

ZAZPI ATEDUN TEBAS HURA NORK ERAIKI ZUEN?

Urtealdi honetan euskal literaturaren mundutxoan izandako lauzpabost gertakari hautatu eta horien gaineko nire aipamena egiteko agindu zait. Gogoratzen hasi eta izen bat datorkit berehala burura: Joseba Jaka. Haren izanaz ere idatz nezake beste behin, baina nahiago dut lan hori beste batzuentzat utzi, gogoeta txiki bat egiteko hemen, literaturgintzako prozesuari buruz.

Literaturan zer da funtsezkoena? Hitz batean esanda: testua. Eta testu horren alde bietan, sortzailea eta hartzailea. Hori da benetan axola duena, eta gainerako guztia bigarren mailakoa da, zalantzarik gabe. Bigarren mailakoa eta askotan farfala, bai, baina behar-beharrezkoa beste batzuetan. Bertold B recht-en poema bat ibili zait egunotan buruan, Mikel Laboak kantatu bihurtu zuena, «Langile baten galderak liburu baten aurrean» izenarekin. Ez dakit gogoratzen duzuen: historiako ageriko eta isileko protagonistez ari da, liburuetan ageri diren errege eta antzekoek izango zutela ondoan sukaldari bat, zaldia garbitzen zien norbait eta abar.

Nik ez dakit Joseba Jakak ezer idazten ote zuen baina literaturako gauzarik ezetz esango nuke behintzat; hortaz, seguraski ez da agertuko hurrengo mendeko literaturaren historietan, ez da bere izena gogoratuko. Eta hala ere, azken hoge

urteotako euskal kulturaren eta bereziki liburugintzaren garapena oso desberdina izango zen hura gabe; desberdina, eta pobregoa, esango nuke.

Lehen aipatu dugun «idazlea-testua-irakurlea» hirukia elkartu ahal izateko, zenbait katemaila behar baitira tartean, eta katemaila horiek ahalik eta ongien osatzen lan egin zuen Jakak bere bizialdi osoan: bera izan zen lehena euskarazko produktuei (liburu, disko eta abar) behar bezalako toki zabalak eta tratamendu duina emango zien liburudenda bat zabal-tzen, gerotik gehiago ere sortu diren arren, zorionez; bera izan zen lehena euskal produktu horiek Euskal Herri osoan azkar eta ondo zabalduko zituen banaketa-etxe bat sortzen, eta gerotik etorri dira gehiago ere, zorionez. Bi adibide dira, gehiago ere idatz nitzake.

Josu Landak (aspaldian ez dugu bere luma beti zorrotza inon dastatzerik izan) behin lagunartean kontatzen zuen, Jokin Zaitegi idazle kaxkarra zela Orixeren aldean, baina Orixe bera baino gorago zeukala berak jarria, Zaitegik ematen ziolako Orixeri, honek bizitzeko eta idazteko behar zuen dirua. Joseba Jakak eta bere taldeak (pluralean hitz egiten zuen berak beti) diru dexente sortu dute beren lanaren bitartez, baina ez dute diru hori «eskuratu», inola ere; euskal kulturako proiektu berrietarako gasolina bihurtzen zuten beti, eta asmo hori hobeki adierazteko enpresa renondasunak jasoko dituen fundazioa sortu dute orain. Premia ere badago, aurrekontu publikoetako izoztea glaziazioak baino luzeagoa izango dela dirudien sasoi honetan.

TITANEN AROKO AZKEN ORDEZKARIA

Beste izen propio batekin jarraituko dut: Antonio Zabala (edo Zavala, berak idazten duen moduan). Bere hitzaldi eta artikuluak bi liburutan bildu eta argitaratu ditu Sendoak, eta horrekin batera omenaldi xume baina beroa eskaini diote bere lagunek, Auspoako bertsolari eta idazleek. Beste edozein ikertzailearentzat, hitzaldi eta artikulu guztiak biltzea bizitza

osoko lan guztia jasotzea izango litzateke, baina Zabalaren kasuan —hauxe da deigarriena—, liburu bi horiek lodiak eta mamitsuak izan arren, hori ez da bere fruituen zati txiki-txiki bat baizik.

Herri-kontzientziari eusteko eta euskararen biziraupena ziurtatzeko abertzaletasunak izan duen garrantzia defenditzen dugunok ere onartu beharko ditugu, onartu eta ohoratu, jorra horren salbuespenak: eta XX. mendearen bigarren erdi honetan bat aipatu behar bada, Antonio Zabala ekarriko nuke nik. Politika-kontuei ihes egin die beti, baina abantaila ere izan da hori alde batera, arazorik gabe utzi baitiote bere arloan lan egiten, eta horixe da gehien axola zaiguna: haren lana.

Bada bertsolaritza gainbaloratua dagoela dioenik, kultura idatziaren zaleen artean batik bat, jelsiak eraginda edo. Ez nator bat iritzi horrekin: mendeetako gaitzespena jaso du, eta gaur egun ere badago halako gutxieste bat, disimulatu egiten bada ere. Ez ditut nik berdinduko euskal kultura eta bertsolaritza, inondik ere, baina gure izatearen, gure kulturaren adierazpide ugari ahozko inprobisazioan gauzatu dira, eta altxor horietako asko eta asko honezkero galduak ziren, Zabalaren bilketalana izan ez balitz.

Ez naiz Auspoa saila goratzen hasiko, ez du nire beharrik eta: hortxe dago, ikusi nahi duen edonoren eskura eta —inportanteago izan daitekeena— hurrengo belaunaldien eskura ere bai. Zabala titan bat izan dela esango nuke, kasta indartsu bateko azken ordezkarietakoa: bilketa, ordenatzea eta argitaratzea dena bakarka egiten duen ikerlaria (Azkue handia izan zen bezala). Gaur egun horrelako etnografi eta antropologi lanak beti taldean egiten badira ere, ez dut ezkutatuko biltzaile bakarzaileekiko sinpatia, berea egiten baitute hauek, inori baimenik, iritzirik edo dirulaguntzarik eskatu gabe. Arrisku pare bat ere badute, tamalez: beraien atzetik jarraitzailerik ez uztea nagusiena; eta bigarrena, haien arbitrariotasunak eraman behar izatea. *Argia*-n egindako elkarrizketan galdetu zioten Zabalari, gauza asko ezkutatu izan omen dituela-eta, ez ote ziren betiko galduko; Zabalaren erantzuna (irribarretsua imajinatu nahi dut), oraindik ere buru ona duela eta gogoan dituela denak. Ez

zuen ukatzen zentsuratze hori egin duela; gordean dituenak ere noizbait argitara ateratzeko asmoa ote du? Nahiago nuke.

HOGEI URTE ETA GERO... ERDIPURDI

Ez dut oraindik ikusi, baina baliteke honakoa zuen eskuetara iristerako kalean izatea Joan Mari Torrealdaik egindako *Euskal kultura gaur*, euskal idazleen eta liburugintzaren panorama aztertzen eta arakatzen duen liburua. Dударik gabe, patxadaz irakurri eta hausnartu beharreko obra izango da, hogei urte lehenagoko *Euskal idazleak gaur* izan zen bezala.

Euskal idazleak gaur 77an kaleratu zen oker ez banago, baina 1975 artekoa zuen aztergaia. Hogei urte aski denbora da, gauzak nola aldatu diren ikusi eta ondorio batzuk ateratzeko. Eta zalantzarik txikiena ere ez dago, gauzak erabat aldatu dira. Giroan bertan ere antzemango zion Torrealdaik, 1976ko hartan, aldi berri bat abiatzeko zela, eta aurrerantzean oso bes-telakoak izango zirela kontuak.

Ezin hasiko gara orain 1975-1995 arteko aldian zer aldatu den eta zer ez, nola eta zenbat aldatu den zehazten. Nik baino mila aldiz hobeto egingo du liburuak eta harexen zain nago. Hala ere, badut xomorro bat barrenean hozka, eta ez dut dena bota arteko onik izango. Hortaz, goazen aurrera. Banzai!

Inpresioa dut, eta impresioa besterik ez da, 1976an hasitako era guztietako gorakada (kuantitatiboa eta kualitatiboa) etengabekoa izan zela 1990 edo 1992 arte (Golkoko gerra aipatu izan da mugatzat, krisi-aro bati hasiera eman ziolako edo), eta geroztik, ez dut esango beheraka hasi garenik inondik ere, baina bai hortxe geldituta gaudela. Hanka sartzeko arriskua dut, baina halaxe iruditzen zait niri. Liburu-kopuruari dagokionez uste dut zenbakiek arrazoia emango didatela: urteko 100 liburutik urteko 1.000ra igo ginen hamabost urtetan, baina badira lau-bost urte hein horretan gabiltzala. Hori ez da berez txarra. Geure neurria izan daiteke, eta oraindik puztu xamarra ego-tea ere baliteke, beraz ez harritu 1.000tik 800era jaitsiko bagina urte batzuk barru, argitalpen instituzionalak asko ari

baitira murrizten eta Hegoaldeko hezkuntzako erreforma amaitu ostean asko gutxituko baitira testuliburu berriak.

Ez da zenbakien geldialdia kezkatzen nauena, sumatzen hasita nagoen dinamismo-falta baizik. Sumatze hauek oso dira subjektiboak, beharbada ni zahartzen ari naizelako izan daiteke dena, baina sentitzen dudana bezalaxe kontatzen dut: errutinazko gurpil batean ikusten ditut egintza asko, proiektu berriei ekiteko ilusio gutxirekin. Agian proiektu berriei agintze publikoetatik ematen zaien erantzun eskasak izan dezake erruaren zati bat, oraindik ere herri-laguntzen menpeko baikara helburu handinahietara jo behar dugunean, baina ezin hori bukatu erantzukizun guztiak.

Torrealdairan liburuan ehundaka idazle ageri omen dira: 300 bat edo. Baina zenbat dira horietatik erregularri jarduten dutenak, esan nahi baita, urtero edo bi urtean behin zerbait berria kaleratzen dutenak? Bi dozena? Hortik gora askoz gehiago ez. Ez naiz produktibismo hutsa defenditzen ari baina jarraipen bat bai behintzat. Nolanahi ere, idazleen nagikeria honek baditu bere arazoak, hala nola, irakurleria eskasa, profesional bilakatzeko pizgarri ekonomiko urriak eta, azken batean, hutsaren hurrengoko oihartzun soziala. Izan ere, axola al zaio ba euskal gizarteari idazleak liburu batean dioenak?

Hau ez da diagnostiko zientifikoa eta ez dakit sintomak eta gaitzak bereizten. Ez dut panorama beltza dugunik esan nahi ere. Erdipurdikoa bakarrik. Eta beharbada hori da gure patua, gure egiazko neurria, hizkuntzaren gaineko debekuak ezabatu-takoan eman dezakeguna. Eta hala ere, guk gehiago nahi... 1975ean aldi berri bat sumatzen zen, literaturan eta gizartean oro har; 1995 honetan nik ez dut halako aldaketa-haizerik sumatzen, ez kulturaren, ez politikan. Ea oker nagoen.

E PUR SI MUOVE

Azaro hasieran ari naiz idazten. Garai txarra, txarrik bada, urtearen errepasoa egiteko. Izan ere, barregarria litzateke 95eko abenduan kaleratu zirenak aipatzea, eta 96ko azokan

aterako direnak, berriz, aditzez ezagutzen ditut, ozta-ozta. Durangitisak jota segitzen dugula, alegia. Orain dela urte batzuk, bazirudien egutegi gehientsuena betetzeko moduko literatura lortuko genuela, baina azken aldian nabarmen geratu da berriro azokaren tiradizoa, izen handiak harako gordetzen baitira: Atxaga, Lertxundi, Irigoien, Izagirre, Saizarbitoria, Zabaleta... (Sarrionandia faltako da aurten). Idazle, argitaletxe eta bisitari, badi-rudi denei gustatzen zaiela sistema; hortaz, ez noa ezer esatera.

Gainerakoan, urtea eskas samarra geratu da. Esan dugu lehen ere, gure martxa ez dela nahi bezainbatekoa, baina horrek ez du esan nahi egonean gaudenik ere. Gauzak egin egiten dira, horietako asko politak. Izugarri oparoa izan gabe ere narratiba gertatzen da gailen, eta, honen barruan, era anitzetako errealismoak, historikoa edo gaur egungoa (Ugalde eta Epaltza, Zabala eta Borda), nahiz eta ez diren ahaztekoak bestelako estiloak (Cano, Lertxundi, Ezkiaga).

Poesia gutxi kaleratu da, ez dakit kasualitatea den edo zerbaiten adierazgarri. Orain dela urte pare bat nik nahi baino zalaparta handiagoa piztu nuen *Jakin* honetako orrietatik, poesia *emearen* kontrako filipika batekin. Artikulu hari bero a rena eta probokazioarena kenduta, funtsezkoan eusten diot oraindik ere; serioago jarrita, hobe genuke *poesia ahula* deituko bagenio, pentsamendu ahula izeneko korronte filosofiko bat ere badagoenez, postmodernismoaren barruan garrantzi handia izan duena. Ba, kontua da, aurten kaleratu den poesia apur baina interesgarri horretan ez dagoela poesia ahularen aztarnarik: guztiz bestelako bideetatik doaz Mikel Iburguren eta Gari-koitx Berasaluze hasiberriak, edo Pako Aristi eta Juanjo Olasagarrezailduak. Ez dut esango hala ere estilo haren gainbeherari antzeman nionik, datorren urtean berpiztu egin liteke eta.

Beheraka ez baina guztiz goraka doana, itzulpena da (euskaratzea hobeki esanda, alderantzizkoan eskas segitzen baitugu). Literatura Unibertsala plangintzaz gainera, gero eta argitaletxe gehiagotan ari da bide normalizatua hartzen. Inazio Mujikak lagun bati esan omen zion, aurki euskaraz sortuak baino gehiago salduko direla itzulpenak; ez dut berehalakoa ikusten nik hori, baina egia da gero eta aukera ugariagoa dugula, eta hiz-

kuntza ere gero eta landuagoa. Egunotan, esaterako, Jane Austen-en *Harritasuna eta Aurrejuzkuak* aritu naiz irakurtzen; garai batean, horrelako lan batek (500 orritik gora), txunditurik utziko gintuen, bai, baina izututa ere bai; hau, berriz, itzalak itzal, atsegin betean eta arin-arin irakurri dut, miretsita zelan hainbeste kunplimendu eta ñabardura sozial dituen ingeles berezi hori halako euskara jori eta zehatzera egokitu den. Ana Isabel Morales da itzultzailea, gure literaturak hain beharrezkoa duen emetasun-ukitua ere utzi ziguna bere ipuin batzuetan (ea noizko gehiago), baina aurrerakada, oro har, langintza horretan ari diren guztiei dagokie. Liburu hori adibide bat besterik ez da, eta zorionez beste asko ere badira. Horiakin goxatu beharko geuk sorturik ez dagoenean.

LAURA MINTEGI

SATELITEAK, UNIBERTSOAK ETA BESTE

Jakin-eko lagunen eskaerari erantzunez, aurten ere 1996eko kultur balantze pertsonala egiteari ekingo diot, bospasei gai harturik. Arantxa Urretabizkaiak behin esan zuenez, kulturgintzan badira txoriak eta badira ornitologoak. Aldi berean txoria eta ornitologoa direnak ere badira, baina, diot nik, gutxi izaten dira izaera biak batzen dituzten emakumeak. Orri hauetan nork eta zertaz idatziko duen ez dakidan une honetan, txori eta ornitologoa diren emakumeak ere aurkitzea espero dut, aurreko urteetan baino kopuru zabalagoan, ahalean.

UNIBERTSOA IZAN NAHI ...

1996. urtean euskal kulturgintzan gertatu direnetatik zerbait azpimarratzeko baldin badago, oraindik oso jende gutxik ezagutzen duen gertakizuna dugu, Euskararen Unibertsoare n sorrera, alegia. Nork bere arloan sentitzen zuen egonezinak bultzaturik, jatorri, izaera eta sentsibilitate ezberdinetatik eto-